

Horváth Róbert

AZ ISTENSZERELEM EZOTERIKUS TÁVLATAI

Kitekintéssel Yunus Emre költészetére

Yunus Emre Konferencia, Budapest, Kongresszusi Központ, 2014. május 31.

Tisztelt Hallgatóság! Kedves török Barátaim! A világirodalom megszámlálhatatlanul sok szerelmes verse között létezik egy kis csoport, egy csokornyí gyönyörű költemény, amelynek esetében a szerelem tárgya nem emberi létező, hanem maga Isten. Yunus Emre (kb. 1240/41–1320) *Elepesztett a szerelem* (*Aşkın aldı benden beni*) című versének első szakasza még értelmezhető emberi szerelemként:

Elepesztett a szerelem
Csak Te kellesz, csak Te nekem
Érted égek éjjel-nappal
Csak Te kellesz, csak Te nekem.¹

Azonban a második versszaktól a költő világossá teszi, hogy az ő szerelmét – az egyes szám második személyt – metafizikai, teológiai és misztikus perspektívában kell keresni:

Létemnek nem örülhetek
A nemléttől már nem félek
Betölt engem a szerelem
Csak Te kellesz, csak Te nekem

Az édenről azt mesélik
Paloták vannak ott s hurik
Legyen azé, ki akarja
Csak Te kellesz, csak Te nekem

¹ YUNUS Emre: *Hat költemény*. Ford. KOBZOS KISS Tamás. In: Magyar Hüperiön, II. évf. (2014. május-július) 2. sz. 203-206. pp. (206. p.)

Engem már meg is ölhetnek
Hamvaim szórják a szélnek
Téged szólítlak onnan is
Csak Te kellesz, csak Te nekem

Yunusnak neveznek engem
Minden nap nagyobb lesz tüzem
Két világon nincs más vágyom
Csak Te kellesz, csak Te nekem.²

Felnőttkorom kezdeteitől lenyűgöz a költészetben kifejezésre juttatott istenszerelem. E kivételes esetben – túl a poétikai szépségen – már a költők hozzáállásában, *indíttatásában* fennköltség-nemességet és szépséget találtam.

Az „isteni szerelem” igen komplex jelenség a költészetben.³ Nyugaton éppúgy ismert, mint Keleten. Most azonban határozottan az istenszerelemről szeretnék beszélni, monoteisztikus változatait hangsúlyozva. Ez az irodalmárok és a vallásos ember számára egyaránt érdekes és fontos téma.

Azzal kezdem, hogy nem egyszerűen *szereletről*, hanem a szeretet intenzív formájáról, *sze-relemről* van szó. A szerelem negatív vonatkozásairól⁴ ezúttal nem szólok, mert az istenszerelem olyan, aminek esetében *a szerelem nemi vonatkozásai meghaladásra kerülnek* – a nő-férfi viszonylat itt már nem meghatározó jelentőségű. Az istenszerelem *a szerelmi intenzitás át- és továbbvitele Isten, az abszolútum felé*.

„Az igazi szerelem [...] nem más, mint a testi szépség megpillantása által fellobbanó erőfeszítés az isteni szépséghez való szárnyalásra.”⁵

Az istenszerelem, lényegét tekintve, *közvetlen Istenre irányulást* jelent – olyan törekvés formájában, amely a szerelem intenzitásával rendelkezik.

Operatív tekintetben két változatát különböztetjük meg: az első, amikor *egy konkrét, tényleges létező iránt érzett szerelmünket visszük tovább Istenig*; a második, amikor *nincs konkrét emberi szerelmünk, „csupán” a szerelem tudatát irányítjuk Istenre*. Az előbbi a spirituális szerelem (*amor spiritualis*) főként nyugati antik, középkori lovagi-udvari, valamint keleti hindu formáira jellemző, míg az utóbbi a nyugati misztikus, valamint keleti muszlim változataira. Természetesen az iszlámban is ismert a testi szerelemtől (*amor carnalis*) eltérő spirituális szerelem előbbi verziója – a konkrét hölgyek iránt érzett szerelem továbbvitele –, de az inkább a nyugati antikvitás, a középkori udvari-lovagi szerelem, valamint a hinduizmus sajátja.

Mindezek után felmerül a kérdés: *mitől alkalmas* a szerelem arra, hogy egészen Istenig vigyük – hogy határozottan az Istennel való egység (*ittihād*) törekvését jelentse?

2 YUNUS Emre: i. m. 206. p.

3 DE ROUGEMONT, Denis: *A szerelem és a nyugati világ*. Helikon Kiadó, h. n., 1998. (Universitas – Művelődéstörténet) 45-84. pp., 103-115. pp., 233-263. pp.

4 Ld. pl. FICINO, Marsilio: *A szerelemről. Kommentár Platón A lakoma című művéhez*. Ford. IMREGH Monika. Budapest, Arcticus Kiadó, 2001. (Libri operis magni 2) 107-110. pp.

5 FICINO, Marsilio: i. m. 120. p.

Összegyűjtöttem néhány érvet azon kívül, hogy a szerelem a szeretet leginkább intenzív formája. Az alábbiak az istenszerelem ezoterikus perspektíváit is jelzik. Az ezotéria kifejezést nem a szó modern értelmében használom, hanem eredeti görög jelentésének megfelelően, a 'bensőbb' értelemben. Az iszlámban az ezotéria a gyümölcs vagy termés magja, az ezotéria pedig a héja. Nagyon fontos, hogy tekintettel legyünk az ezoterikus távlatokra, mert azok nemcsak a vallások lényegét és legmagasabb rendű elemeit képezik, hanem az ember végső szellemi lehetőségeit. Ez utóbbi tényhez képest másodlagos ugyan, de megjegyzem, hogy az olyan nyugati költők, mint Angelus Silesius vagy Daniel Czepko, akikhez Yunus Emre igazán hasonlítható, sem érthetők meg teljes körűen, ha az ezoterikus perspektívát figyelmen kívül hagyjuk. Lássuk tehát, mitől lehet a szerelem alkalmas arra, hogy Istenre irányulásunk eszköze és módszere legyen.

- A szerelem szoros kapcsolatban áll Isten bizonyos neveivel, például a fennköltéssel-fenségességgel vagy nemességgel (*jalāl*), amely al-Ghazāli szerint Allāh kilencvenkilenc nevének egyike.⁶ Fontos tudatosítanunk, hogy az istennevek esetében nem egyszerűen nevekről van szó, melyeket emlegetünk, hanem Isten arcultairól, amelyeken keresztül Őt magát szemléljük. A szépség (*jamāl*) szemlélése így például Isten kontemplációját jelenti Isten egy arculatán keresztül. Ahogyan a Muḥammad prófétának – Áldja meg őt Isten és adjon neki békét! – tulajdonított mondás tartja:

„Isten szép, és szereti a szépséget.”⁷

- A szerelem (*maḥabba*, *išq* [*ašk*], *wajd*) minden erőltettség nélküli. „Természetes.” Olyan, mint a lét. Nincs racionális oka. Allahhoz hasonlóan ok-okozatiság feletti. Spontán teremtés révén keletkezik, és úgy is áll fenn. Túl van minden pusztán egyéni-személyes akaratlan.

- Ahogy a szerelem tényébe beleegyezzünk, és engedelmeskedünk annak, úgy kell beleegyezni és engedelmeskedni az isteni akaratnak és parancsolatoknak.

- A szerelem elemésztődés és halál. Pontosan, ahogyan az alsóbb rendű, részleges valóságok – például a világiság és az egoizmus – elhalnak, elenyésznek Isten magasabb, teljes valóságában.

- A szerelmes számára nincs élet a szerelmén kívül, ahogy a valódi vallásos törekvő számára sincs semmi Istenen kívül.

- A szerelem igazi élet: halál- és életfeletti lét (saját maga hozza el a halált, így meghatározza és felülmúlja azt).

- Isten ugyanolyan könnyed, de intenzív akaratlan ismerhető meg, mint a szeretett létező.

- Szerelmünket szemtől szembe, elfátyolozatlanul és kizárólag akarjuk látni, ahogy Istent.

- A szerelem Istenhez hasonlóan *mindent* átható.

- A szerelem a mennyekig, a Paradicsomig röpi, sőt Istenig – mint a jól végzett ima.

- A szerelem érdektől mentes. A jutalom és a birtoklás biztos tudatától függetlenül fennáll.

6 BURCKHARDT, Titus: *Részletek Imam Ghazzālīnak az isteni nevekhez írott Kommentárjából*. In: BURCKHARDT, Titus: *Szagrális szimbólumok. A szellemi világ kertjei*. Édesvíz Kiadó, Budapest, 1995. (Géniuszt Könyvek) 119-136. pp. 130. p.

7 SUHRAWARDĪ, Shihāb al-Dīn Yaḥyā: *On the Reality of Love or the Solace of Lovers*. In: *The mystical and visionary treatises of Shihabuddin Yahya Suhrawardi*. Ford. THACKSTON, W. M. Octagon, London, 1982. 62-75. pp. 71. p. IX. fejezet 23. szakasz.

- A szerelmes mindent odaad a szerelemmel szeretett létezőnek, beleértve saját (korlátozott) magát is.

- A szerelmes csak arra gondol, akire irányul.⁸

A szerelem két további ezoterikus perspektíváját külön ki szeretném emelni.

Az egyik a közelség és a távoliség témájával kapcsolatos. Szerelem révén akkor is közelivé, jelenvalóvá tehető az, akit szeretünk, ha távoli.⁹ A távoli itt megfelel Isten mérhetetlen nagyságának is, így a valóban religionális emberre az mondható:

„Az emlékező örökké távol van Kedvesében.”¹⁰

A távlatok bensővé tétele során a perspektívák megváltoznak. Habár Isten messzi magasságokban honol, mégis közelebb áll hozzánk, mint a saját személyünk. Amennyiben „énünket”, egoitásokat fel tudjuk adni – amire a szerelem képessé tesz –, a máskülönben távoli a leginkább közelivé válhat. Az imént idézett nagy algériai bölcs (1869-1934) írta:

„Ha azt mondja [Isten egy szőlítőja]: távoli még – azért mondja, mert ő távol van, de ha azt: közeli már – becsüld, mint legkiválóbbat: világgossá teszi számodra az Igazsághoz vezető ösvényt.”¹¹

Sőt, nem egyszerűen közelivé, hanem önmagunkká válhat a távoli: az én igazi valómmá. Ekkor Isten lesz az én valódi lényegem, önmagam. Isten az én valódi énem – nem pedig az, amit emberi életem során általában énemnek, önmagamnak tartok. Innentől fogva, ha az iméntiek megvalósulnak, már Isten szemével látok, az Ő identitásában létezem. Úgy, mint Yunus Emre, például *Kezdet vagyok és vég vagyok (Evvel benim ahir benim)* című versében:

Kezdet vagyok és vég vagyok
Lelkeknek a lelke vagyok
Rögös úton tévelygőknek
Fényes lámpása én vagyok

Teremtett világot néző
Pillanat alatt teremtő
Hatalomban mindenható
Szeretet forrása vagyok

8 Vö. IVÁNYI Tamás: *A szúfi nagymester: Ibn 'Arabī. Iszlám misztika tankönyv az „Ibn 'Arabī” c. előadáshoz.* Körösi Csorna Társaság, Budapest, 2007. (Keleti nyelvek kincsestára 41) 81-90. pp.

9 HORVÁTH Róbert: *A „távoli szerelem” metafizikája.* In: *Tradíció évkönyv.* Kvintesszencia Kiadó, Debrecen, 1999. 53-74. pp. (53-62. pp., 70. p.); HORVÁTH Róbert: *A „távoli szerelem”. Transzcendentizmus és immanentalizmus.* In: *Pannon Front*, VII. évf. (2001. augusztus) 4. sz. 38-40. p.; SZABICS Imre: *A trubadúrok költészete.* Balassi Kiadó, Budapest, 1995. 78-91. pp.

10 AL-ÁLAWĪ, Shaikh Aḥmad: *Díván. Nyolc költemény.* Ford. és bev. BUJI Ferenc. In: *Tradíció évkönyv.* Kvintesszencia Kiadó, Debrecen, 2001. 189-204. pp. (196. p.)

11 AL-ÁLAWĪ, Shaikh Aḥmad: i. m. 194. p.

Teremtettem sík helyeket
Tettem beléjük hegyeket
Kifeszítettem az eget
Földet forgató én vagyok

A nép között rendet tevő
A négy könyvet megalkotó
Fehérre feketét rovó
A híveknek írás vagyok.¹²

Ekkor már nem az emberi „én”, nem a személyiség mondja az ilyen szavakat, hanem a prófétai hagyomány valósul meg, a maga tiszta formájában, bennük és általuk:

Nem Yunus az, ki ezt mondja
Isten szava szól általa
Pogánynak kár hallgatnia
*Kezdet vagyok és vég vagyok.*¹³

És miként a *Dervissé szíved tesz (Dervişlik baştır)* második versszakában áll:

Urad, ha keresed, *szívedben keresd*
Zarándokutakon meg nem lelheted
Fogadd meg Yunusnak hasznos tanácsát
S hamarabb eléred, mintsem gondolnád.¹⁴

Az ilyen kivételes szellemi állapotokban Isten nem egy látomás, semmiképpen nem valami más. Az „Isten más (mint én)” általános vallásos szemlélete (*heteroteizmus*) átvált „Isten önmagam” átéléssé (*autoteizmus*). Nem valamiféle szuperegoizmusról, „önistenítésről” van szó, hanem Isten saját identitásának a megtapasztalásáról.

Később, e „kivételes szellemi állapotok” után, az ember – aki „fejjé lett”, noha „láb volt”,¹⁵ de mégis ember maradt – mit mondhat? Mint Yunus, „Barátként” tekint Istenre¹⁶ (YUNUS: *Benim ol aşk bahrisi*), és a szomorúságot, a bánatot is arra használja, hogy újra Istenhez vezesse (YUNUS: *Dolap niçin inilersin*).¹⁷ Fenntartja a vallást, az előírásokat, az exoterikus perspektívákat, de – Marco Pallis kifejezésével élve – immár „ezo-exoterikus” módon.

A szerelemben rejlő további ezoterikus távlat, melyet szeretnék kiemelni, az egyedüliség-egyetlenség (*wāhdaniyya/wāhidiyya*). Mint tudjuk, a muszlim hitvallás (*šahādah*) nemcsak Isten egységét, Egy (*aḥad*) voltát, hanem egyedüli, egyetlen (*wāḥid*) voltát is hangsúlyozza, megerő-

12 YUNUS Emre: i. m. 203. p.

13 YUNUS Emre: i. m. 204. p.

14 YUNUS Emre: i. m. 204. p.

15 YUNUS Emre: i. m. 204. p.

16 *Rózsába oltott verscsokor Yunus Emrétől*. Ford. KOBZOS KISS Tamás. Szerk. CSEKE Gábor. <http://urszu2.blogspot.hu/2011/09/rozsaba-oltott-verscsokor-yunus-emretol.html>.

17 *Rózsába oltott verscsokor Yunus Emrétől* i. m.

síti. Habár az általánosan ismert szerelem *párkapcsolat*, egy kettős kapcsolat, az istenszerelem az egyedüliséggel-egyetlenséggel kapcsolatos, mivel annyira intenzív, hogy a szerelem tárgyára végül is nem tárgyként és nem másként tekint. Ebben a vonatkozásban az istenszerelem egyetlenegy, egyedüli létezőt valósít meg – Platón *androgynosához* hasonló módon. Nyomatékosítani szeretném, hogy az emberi létezők a *saját* egyedüliségük és egyetlenségük tudatosításán keresztül térhetnek vissza az individuális magányt meghaladó isteni egyedülvalósághoz. Így a nyugati szolipszizmus, bármennyire is filozófiai, spekulatív és sokszor anti-metafizikai elmélet, nagyon fontos igazságokat és mély irányulást rejt magában.

Röviden ennyit kívántam mondani az istenszerelem ezoterikus távlatairól. Legvégül újra nyomatékosítom az ezoterizmus fontosságát. A világvallások, a tradicionális vallások esetében csak a bensőbb valóságuk lesz képes arra, hogy túlélje a közelgő apokalipszist, az idők végezetét. Egyedül az ezoterikus irányulás képes arra, hogy fenntartsa, megőrizze a tradicionális vallások lényegét, időbeli, történelmi leromlások közepette is. A vallások formai előírásai, exoterikus valóságuk képtelen lesz a fennmaradásra az Utolsó ítélet idején, különösen az után. Ezért a mélységek és a magasságok, a benső perspektívák vezetnek ténylegesen Istenig, s vezethetnek egy új Teremtés aranykorába.

Kaygusuz Abdal (kb. 1341-1444), egy másik török szúfi, *Budala-nâme* című munkájában eként fogalmazta meg az ezoterikus távlatokat:

Minden létező bennem található
A közel és a távol én vagyok.

A kezdet és a vég vagyok
Gazdag és szegény vagyok
Szolga és úr vagyok.¹⁸

18 KAYGUSUZ Abdal: *Bolondok könyve*. Ford. SUDÁR Balázs. Terebess Hungária Kft., h. n., 2003. 49. p., 65. p.